

MILLIY TARBIYANING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK QONUNIYATLARI

Arslonova Marxabo G'ulomovna

Qashqadaryo viloyati Qarshi tumani 15-maktab psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada milliy tarbiyaning ijtimoiy psixologik qonuniyatlari, ota-onalarning tarbiya metodlarini bilish va uni qo'llashi, ota-onalarning farzand tarbiyasiga bo'lgan munosabati, yoshlarda milliy tarbiya mezonlari va fazilatlarini shakllantirishda psixologik omillar kabi masalalar bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar bilan tanishishi mumkin.

Tayanch tushunchalar: milliy tarbiya, fazilat, xususiyat, psixologik qonuniyat axloq, illat, tahdid, ma'naviyat, ma'rifat.

KIRISH

Tarbiya va ta'limni bir-biridan alohida ajratib bo'lmaydi, bu ikki jarayon o'zaro uyg'un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlarga ega, yuksak ma'naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog'lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo'lgan vatanparvar yoshlarni yetishtirib beradi.

Bugungi kunda O'zbekistonda yoshlar tarbiyasini milliy va zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetensiyalar, fazilatlar va asosli psixologik qonuniyatlar asosida shakllantirishni talab etmoqda.

Milliy tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolada tayanch fazilatlarni kafolatli shakllantirishda uning psixologik qonuniyatlarini o'rganish, mazkur masalada oila, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta, o'rta maxsus kasb-hunar, oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to'liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik hamkorlik va uzviylikni yangi darajaga ko'tarishni taqozo etadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Kuzatishlarimiz shuni ko'rsatmoqdaki, Vatanga sadoqat, burch va mas'uliyat, tashabbuskorlik va boshqa fazilatlar yoshlar ongida nazariy tushunchalar sifatida qolib

ketgani holda uning xarakterida, psixologik qonuniyat sifatida namoyon bo'lmayapti, mazkur fazilatlarga nisbatan amaliy odatlar sifatida shakllanmayapti. Buning oqibatida ularning ushbu fazilatlar haqidagi so'zlari bilan amallari orasida tafovut namoyon bo'lmoqda, bu esa har yili mustaqil hayotga kirib kelayotgan yigitqizlarning hayotda o'z o'rinlarini topishlarida bir qator muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Ayrim o'quvchi-yoshlarda yuksak maqsadlarning shakllanmaganligi, o'zini o'zi o'qishga safarbar qilish, iroda, matonat, tirishqoqlik, harakat fazilatlari yetarli rivojlanmaganligi ta'lim sifatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Masala yuzasidan adabiyotlar tahlili milliy va ma'naviy tarbiya sohasida o'qituvchilarning faoliyatini metodik ta'minlovchi o'quv materiallari, shu jumladan, milliy va ma'naviy tarbiya sohasiga oid metodik qo'llanmalar, o'quvchilar uchun zarur darsliklar yetarli emasini ko'rsatmoqda.

Shu munosabat bilan bugungi globalashuvning shiddatli va axboriy sharoitida milliy tarbiyaning ijtimoiy-psixologik qonuniyatlarini tadqiq qilish orqali oiladada farzand tarbiyasi uchun tayanch fazilatlarni shakllantirish, mazkur fazilatlarga ularni odatlantirish, tarbiyada tushuntirish/ko'rsatish/o'rgatish/namuna bo'lish kabi ta'sirchan pedagogik-psixologik usullarni isloh qilish va shu orqali milliy, ma'naviy tarbiya tizimini yanada rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Milliy tarbiya haqida gap ketganda beixtiyor taniqli ma'rifatparvar Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir" degan chuqur ma'noli so'zlari inson e'tiborini tortadi. Ko'plab olimlar o'z tadqiqotlarida ma'naviy tanazzulning asosiy omillari bo'yicha qator izlanishlar olib borishdi, har xil qiziqarli tahliliy ma'lutolar ilmiy asoslandi, lekin bularning ichida odamni tashvishga soladigan bir qaraganda e'tiborsizdek tuyiladigan, lekin oqibati tanazzulga, johillikka olib boradigan bir omil, ya'ni oilada farzand tarbiyasiga e'tiborsizlik, uning psixologik qonuniyatlarini bilmaslik illati millatning ma'naviy tannazulining asosi desak hecham mubolag'a bo'lmaydi.

Xo'sh nega bugun ota-onalar farzand tarbiyasiga e'tiborsiz? Farzand tarbiyasi bilan shug'ullanishiga qanday omillar to'sqinlik qilyapti? Ota-onalar farzand tarbiyalash metodlarini biladimi? Ota-onalar farzand tarbiyasida qanday psixologik qonuniyatlardan foydalanayapti? Mazkur savollar bizni masala yuzasidan hamma uchun bir tildagi optimal javoblar topishdek mas'uliyatli vazifani qo'ymoqda. Bugun butun dunyoda inson kapitali uchun kurash, eng katta sarmoya farzandni yaxshi bilimli bo'lishiga, tarbiyasiga tikilayotgan bir vaqtda bizda farzand tarbiyasiga e'tiborsizlik, uning pedagogik va psixologik qonuniyatlari bilan hisoblashmaslik kabi illat va tahdidlar ko'proq ko'zga tashlanib bormoqda.

Agar yaxshilikka o'rgatilsa, shu bilan o'sadi va dunyo oxiratda saodatga erishadi. Uning savobiga ota-onasi ham, har bir muallimu ustozlari ham sherik bo'ladilar. Agar yomonlikka odatlantirilsa, hayvonlardek o'z holiga tashlab qo'yilsa, oxir-oqibat halok bo'ladi. Gunohi esa uning tarbiyasi uchun javobgar bo'lganlarning gardaniga tushadi".

Tarbiya masalalariga e'tiborsiz qaralgan vaziyatda yuzaga keladigan ko'ngilsizliklar ham, u keltirib chiqaradigan zararli oqibatlar ham barchamizni ogohlikka da'vat qilmog'i lozim.

Ammo bugun qaysidir davrada shu haqda fikr bildirilsa aksariyat ota-onalarda masalaga daxldorlik bilan emas, aksincha o'z loqaydliklarini xastpo'shlash uchun sizga: "Hozir zamon juda qiyin bo'lyapti, tirikchilik uchun yugurmasang bo'lmasa!", "Nima qilay bolalarim yeyman, ichaman deydi, kiyim kechagini aytmay sizmi, bizga oson emas...", "Ha endi o'zi omon bo'lsa, tarbiyasi bir gap bo'lar..." deb javob berishadi.

"Ha endi o'zi omon bo'lsa, tarbiyasi bir gap bo'lar..." aynan mana shunday beparvolik, e'tiborsizlikning ortida butun bir millatning ma'naviy tanazzuli naqd. Shunday ekan bugun mazkur masalani har bir ota-ona bu borada olib borayotgan ishlariga bir nazar tashlab ko'rishlari lozim. Zero, bugun ilm-fan va ta'lim izchil rivojlanib borayotgan bir davrda hech shak-shubhasiz tarbiya ta'limning asosida turishi shartdir. Shunday ekan, ilm-fan ta'lim-tarbiya asosida olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Qolaversa ota-onalarni farzand tarbiyasi mas'uliyati to'g'risida Konstitutsiyamizning 64-moddasida ota-onalar o'z farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburlar, degan qoida mustahkamlab qo'yilgan.

Bundan tashqari, farzandining tarbiyasi bilan qiziqmagan, yetarlicha g'amxo'rlik ko'rsatmagan ota-onalar O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining 47-moddasi bilan ayblanadilar.

E'tibor qilib qaraladigan bo'lsa, "ota-onalar o'z farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburlar", deyilgan moddaga bu yerda ikki majburiyat borligini ko'rasiz. Biri - boqish, ikkinchisi - tarbiyalash. Bizda bola boqish muammosi, ya'ni bolamga nima yedirib-ichirsam ekan, degan muammo yo'q. Demak bugungi kunda ota-onalar ko'proq tarbiyalashning psixologik qonuniyatlari, pedagogik talablari, mezonlari va metodlari haqida ko'proq o'ylashlari lozim.

XXI asrda barkamol farzand tarbiyasining negizi sifatida oila (ota-ona), maktab (pedagog), mahalla (qo'ni-qo'shni, nuroniylar, mahalla faollari), ijtimoiy muhit (tengqurlari, atrofidagi insonlar) o'z mavqeini saqlab qolaveradi.

Barkamol kelajak bunyondkorlarini tarbiyalashda quyidagi psixologik va pedagogik jihatlarga alohida ahamiyat berish juda muhim hisoblanadi:

- tarbiyaning milliy fazilatlariga nisbatan yoshlarimizni odatlantish bo'yicha zamonaviy mashqlar ishlab chiqish;
- tarbiyaning psixologik qonuniyatlari bo'yicha metodik qo'llanmalar yaratish va mazkur sohada faoliyat ko'rsatayotgan pedagoglar va ota-onalarga yetkazish;
- milliy tarbiyaning tayanch kompetensiyalarini yoshlarimizda
- shakllantirishning pedagogik talbalarini ishlab chiqish;
- Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyada ko'rsatilgan vazifalar bo'yicha barcha davlat va nodavlat tashkilotlari orasidagi amaliy hamkorlikni yo'lga qo'yish;
- Ota-onalarga farzand tarbiyasi bo'yicha zamonaviy metodlar bo'yicha xaqchil sodda tildagi darsliklar va qo'llanmalarni tayyorlab berish.

Bugun har bir ota-ona pedagog bo'lishi lozim tarbiya metodlarini puxta o'zlashtirmog'i lozim, chunki farzand ta'lim-tarbiyasiga tikilgan sarmoya eng yaxshi va eng kafolatli sarmoyadir.

Shuni unutmasligimiz kerakki, yurt kelajagi, vatanimiz taraqqiyoti va xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimiz va yoshlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liqdir. Shu sababli mazkur masaladagi asosiy psixologik talablardan biri har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko'rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, unib-o'sib kelayotgan yoshlarni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish – ta'lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo'lishi lozim, deb qabul qilishimiz kerak.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, oilada farzand tarbiyasi - oila baxti, farzandlarning tarbiyali yetuk inson bo'lib yetishidagi ota-onaning sa'yi- harakati hisoblanadi. Oiladagi farzand tarbiyasi uning kelajakda kim bo'lib yetishishida muhim o'rin tutadi. Demak, bola oilada jamiyatning qiyofasini ko'radi, bo'lajak fuqaroning tabiati, dunyoqarashi va axloqiy qiyofasi oilada shakllanadi hamda shunga ko'ra kamol topib boradi.

Farzandlarimizni ilm-fan va ta'lim-tarbiya asosida voyaga yetkazish maqsadga muvofiq ekan, o'z o'rnida tarbiya esa milliy fazilatlarga yo'g'rilgan milliy tarbiya bilan chambarchas bog'liqdir. Zero, yoshlar kelajak egalari hisoblanadi. Yoshlarimiz ta'lim-tarbiyasida esa milliy tarbiya katta ahamiyatga ega. Eng muhimi, farzandlarimiz tarbiyasiga etiborli bo'laylik, aynan shu mezon bolalarimizni ma'nan, ruxan sog'lom, o'z ota-bobolariga, tariximizga, Vatanimizga, ona tilimizga, o'z milliy qadriyatlarimizga hurmat bilan qaraydigan barkamol bo'lib o'sib unishining asosidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Шавкат Мирзиёев раислигида 2019 йил 23 август куни халқ таълими тизимини ривожлантириш, педагогларнинг малакаси ва жамиятдаги нуфузини оширишга бағишланган видеоселектор йиғилиши

<https://www.xabar.uz/talim/shavkat-mirziyoyev-maktablarda-qanday>

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 28 июлдаги

“Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш ва соҳани янги босқичга кўтариш тўғрисида”ги ПҚ-3160-сонли/<https://lex.uz/docs/3360950>.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 3 майдаги

“Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чоратадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4307-сон Қарори <https://lex.uz/docs/4320700>.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги

“Маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-5040 қарори. <https://lex.uz/docs/5344692>